

Նար-Դոս

Մահը

2

4

Ուշ գիշերին գնացքը «Թիֆլիս» կայարան հասավ: Մարությանները վերցրին իրենց ձեռքի իրեղենները և շտապեցին դուրս գնալ վագոնից: Շահյանն էլ առավ իր բարձն ու ճամպրուկը և հետևեց նրանց:

Դե՛հ շուտ գնանք, որ կառք ճարենք, ասաց Մարությանը, բռնելով փոքրիկ Սուրենի ձեռքից, և, կայարանում խռնվող ժողովուրդը ճղելով, առաջ անցավ: Եկեք այս կողմը, չկորչեք... Այս կողմը, այս կողմը... Թեկլե՛, Աշխե՛ն, Եվա՛... այս կողմ... Պարոն Շահյանն ի՞նչ եղավ... Հա, դուք գալի՞ս եք...

Դուրսը, կայարանի հրապարակի վրա, մարդիկ և կառքեր իրար էին անցել: Ամեն կողմից կառք էին կանչում: Կառապանները հայհոյում էին իրար: Վերևից բարակ անձրև էր մաղում: Եղանակը խոնավ էր և ցուրտ: Մարությանն իր բոլոր ընտանիքով ներս թափվեց առաջին պատահած կառքը: Շահյանն էլ իր համար մի կառք ճարեց և, ճամպրուկն ու բարձը դնելով այնտեղ, շտապով մոտեցավ Մարությանների կառքին, որի մեջ նրանք տեղավորվելու վրա էին:

Պարոն Մարության, դուք շատվոր եք, դժվարությամբ կտեղավորվեք, լավ չի՞ լինի, որ երկու հոգի գաք ինձ մոտ:

Հա՛, եթե այդպիսի բարություն կանեք, ասաց Մարությանը:

Յատուկ Դոէմ

Ես կնստեմ պարոն Շահյանի մոտ, կանչեց Եվան և իսկույն ցած թռավ կառքից:

Ուրիշ ո՞վ է գալիս, հարցրեց Շահյանը:

Սուրե՛ն, Սուրե՛ն, դու արի, կանչեց Եվան:

Շահյանը խստեց Սուրենին և, նրա ծանրության տակ տնքալով, տարավ դեպի իր կառքը:

Շահյանն ու Եվան նստեցին միասին և Սուրենին առան իրենց մեջտեղը:

Կառքերն առաջ շարժվեցին:

Կարճ ժամանակ Շահյանն ու Եվան լուռ էին: Եվան իրեն հատուկ արագ շարժումներով զբաղված էր փոքրիկ եղբորը շալի մեջ փաթաթելով: Իսկ Շահյանը մտածում էր, թե ինչ խոսի, որ լուռ չմնա: Այդ առաջին անգամն էր, որ նա մեն-մենակ նստած էր մի օրիորդի հետ միմիայն մի փոքրիկ երեխայի ներկայությամբ: Նա ուզում էր այդ երեխայի հետ խոսել, բայց երեխայի հետ խոսելու եղանակն էլ չգիտեր: Թեև նրա լեզվի ծայրին էր եղանակի մասին խոսելու մշտապատրաստ նյութը, բայց որովհետև մի տեղ կարդացել էր, թե խոսելու նյութ չգտնող անշնորհք մարդիկ լուռ չմնալու համար միշտ եղանակի մասին են սկսում խոսել, այդ պատճառով ավելի լավ համարեց լռել, քան թե եղանակի մասին խոսել սկսելով իր անշնորհքությունը ցույց տալ:

Բայց Եվան կամ չէր կարդացել խոսելու նյութ չգտնող անշնորհք մարդկանց մասին նրա կարդացածը, կամ ամեննին չվախեցավ, թե ինքը կարող է այդպիսի անշնորհքներից մեկը համարվել, եթե եղանակի մասին խոսակցություն բանար:

Ի՛նչ վատ եղանակ է, տե՛ր իմ աստված, ասաց նա ոտները կուչ ածելով և մի ձեռքով ամուր գրկելով եղբորը: Խոնավ, ցուրտ, մառախլապատ... Ի՛նչ լավ է, որ դուք ձմեռվա վերարկու եք վերցրել:

Ես մրսկան եմ, ասաց Շահյանը և իսկույն մտածեց, թե «տղամարդուն» վայել բա՞ն էր արդյոք իր ասածը:

Յատուկ Դոեմ

Եվ գիտեք, կան մարդիկ, շարունակեց Եվան, որոնք սիրում են այսպիսի եղանակ: Այ, օրինակ, Աշխենը, հորեղբորս աղջիկը: Նա այսպիսի եղանակ սիրում է: Ասենք, այսպիսի եղանակ չէ: Եղանակը հիմա ուղղակի անպիտան է և զզվելի: Ուզում եմ ասել սարսափելի եղանակ: Սարսափելի եղանակը գիտե՞ք որն է. երբ սև ամպերն ու գետնի փոշին խառնվում են իրար, երբ կատաղի փոթորիկը ծառում է ծառերի կատարները, երբ երկինքը փայլատակում, գոռում ու ճայթում է...

Լավ, այդպիսի եղանակի մեջ ի՞նչ կա սիրելու, որ սիրում է ձեր հորեղբոր աղջիկը:

Այ, ասեմ: Մի անգամ, անցյալ մայիսին, գիշերը, հանկարծ սկսեց անձրև գալ, ուղղակի հեղեղ: Երկինքը սարսափելի փայլատակում և այնպես որոտում էր, որ լուսամուտները զնգզնգում էին: Որ գիտենաք ինչպես վախենում եմ երկնքի որոտումից, մանավանդ գիշերը, երբ ամեն ձայն լռած է շուրջդ: Կարծում եմ, թե ահա որտեղ որ է կայծակ պիտի ընկնի և ուղղակի մեր տան վրա: Մերոնք ամենքն արդեն քնած էին: Ես էլ նոր էի պառկել: Աշխենն էր միայն զարթուն իր սենյակում, որ իմ սենյակին կից է: Նա միշտ ամենից ուշ է քնում: Ճրագը հանգցրել էի:

Սենյակս այնպես լուսավորվում էր փայլատակումներից, որ թվում էր ինձ, թե վերմակի տակ, աչքերս փակած ժամանակ անգամ տեսնում եմ այդ էլեկտրական սարսափելի լույսը: Դողը բռնել էր ամբողջ մարմինս: Վերջը, երբ տեսա, որ այլևս չեմ կարողանում դիմանալ, վեր կացա և գնացի Աշխենի մոտ, որ մենակ չլինեի: Երևակայեցեք. նա բաց էր արել լուսամուտը, կանգնել էր առաջին և նայում էր երկնքին: Նույն րոպեին, երբ ես մտա նրա սենյակը, հրեղեն փայլակն օձի նման սողաց մութ երկնքի վրայով և մի քանի վայրկյան հետո երկինքն այնպես ճայթեց, որ ես ճչացի սարսափահար և փովեցի հատակի վրա: Աշխենը վեր կացրեց ինձ, լուսամուտը փակեց, և տեսնեմ ծիծաղում է: Բարկությունս բռնեց: «Ես, ասում եմ, քիչ էր մնում այստեղ վախից մեռնեի, իսկ դու ծիծաղում ես: Եվ ինչպե՞ս չես սարսափում այդ փայլատակումներից, այդ ահարկու ձայներից»: «Սարսափո՞ւմ, զարմացավ նա: Ընդհակառակը. ես սաստիկ սիրում եմ տարերքի այդ կատաղությունը, որովհետև վերին, իդեալական ուժի մասին

ոչինչ ինձ այնքան պարզ ու շոշափելի գաղափար չի տալիս, որքան այն, երբ մութ երկինքն այդպես հանկարծ փայլատակում և ճայթում է: Ինձ թվում է, թե, ավելացրեց նա, այդ բոլորն ավելի հրաշալի պիտի լինի ծովի վրա, փոթորկի ժամանակ, եթե նավով ճեղքում ես անհայտ անհունը»: Ահա թե ինչ բանի համար է սիրում Աշխենն իմ ասած սարսափելի եղանակը:

Շահյանն ակամա մտախոհության մեջ ընկավ:

Մի՞թե օրիորդը ձեզ հետ է ապրում, հարցրեց նա:

Այո, Աշխենը մեզ մոտ է ապրում: Նա բոլորովին որբ է... Սուրեն, մրսո՞ւմ ես:

Ոչ, պատասխանեց Սուրենը և պինդ կպավ քրոջ կողքին:

Իսկույն տուն կհասնենք, չքնես: Դուք ո՞ր փողոցումն եք ապրում, պարոն Շահյան:

Շահյանը տվեց իրենց փողոցի անունը:

Ո՛ւու, բացականչեց Եվան, ուրեմն դուք կիջնեք ճանապարհին:

Ոչ. ինչպե՞ս կարելի է, օրիորդ. մինչև ձեր տուն ճանապարհ կդնեմ ձեզ, հետո ետ կդառնամ:

Նեղություն չի՞ լինի ձեզ համար:

Ի՞նչ նեղություն:

Ուրեմն շնորհակալ կլինեմ: Ո՛ւֆ, ինչպես խոնավ է օդը: Սարեն, խո չե՞ս քնում:

Ոչ, պատասխանեց Սուրենը շալի տակից:

Դուք եղբայր ունի՞ք, պարոն Շահյան:

Երեք եղբայր ունեի: Մեռան: Երեքն էլ մի ամսում:

Մի՛ ամսում... երեքն էլ, արտասանեց Եվան սարսափած: Այդ ի՞նչպես կարելի է: Երևի կատակ եք անում, հա՞:

Այստեղ ի՞նչ կա կատակ անելու:

Երեքն էլ մի՛ ամսում, տե՛ր իմ աստված... Այդ սարսափելի է: Դրանից խո գժվել կարելի է... Ինչի՞ց մեռան:

Դիֆտերիտից:

Ա՛խ, այդ դիֆտերի՛տը, այո դիֆտերի՛տը, շշնջաց Եվան, ավելի ևս պինդ գրկելով փոքրիկ եղբորը: Երևի փոքր էին, հա՞:

Ամենից փոքրը երեք տարեկան էր, ամենից մեծը, տասը տարեկան:

Ա՛խ, խե՛ղճ, խե՛ղճ մանուկներ... Դուք սիրո՞ւմ էիք նրանց:

Իբրև եղբայր, իհարկե, սիրում էի:

Իսկ քույր... ունի՞ք:

Մի քույր ունեի, նա էլ մեռավ:

Նա էլ... Տե՛ր աստված... Դուք սարսափելի բաներ եք ասում... Երևակայում եմ, թե ինչքան դժբախտ պիտի լինիք դուք, չէ՞:

Իհարկե, մեծ դժբախտություն է, երբ մարդ զրկվում է երեք...

Նա՞ ինչից մեռավ, հարցրեց Եվան, խոսքը կիսատ թողնելով Շահյանի բերանին:

Թոքախտից:

Ո՛ւֆ, երանի ոչինչ չէի հարցրել: Այս ի՞նչ արիք ինձ: Բոլորովին փչացրիք տրամադրությունս: Իսկ նա, ձեր քույրը, երևի մեծ էր, հա՞:

Տասնյոթ տարեկան:

Տասնյո՞թ... իմ հասակում... Ո՛չ, ո՛չ, էլ ոչինչ չեմ ուզում, էլ ոչինչ չասեք... Եվ չէ՞ որ դուք նրան ավելի էիք սիրում, քան թե... Ձեր քրոջն ավելի էիք սիրում, այնպես չէ՞:

Ես նրան սաստիկ սիրում էիէ

Եվ նա էլ ձեզ, իհարկե... Որ գիտենաք, պարոն Շահյան, որքա՛ն ես վախենում եմ մեռնելուց... Ո՛չ, ո՛չ, այդ մասին չեմ ուզում մտածել: Խոսենք ուրիշ բանի մասին, ուրիշ, բոլորովին ուրիշ բանի մասին... Ուրեմն միայն դո՞ւք եք մնացել:

Որ մեռնե՞մ, վրա բերեց Շահյանը և ծիծաղեց:

Ո՛ւֆ, տնքաց Եվան սաստիկ նեղացած: Ի՛նչ վատ մարդ եք եղել: Ինչո՞ւ եք ինձ վիրավորում:

Շահյանը ներքին գոհունակությամբ զգաց, որ նա նեղացավ անկեղծորեն:

Ես կատակ արի, օրիորդ, ասաց նա, շարունակելով ծիծաղել:

Չար կատակ: Ես այդպիսի կատակներ չեմ սիրում:

Հենց թեկուզ ես էլ մեռնեմ, ի՞նչ կա որ:

Եվան շատ լուրջ կերպով նայեց նրան:

Պարոն Շահյան, եթե դուք կշարունակեք, ես իսկույն եղբորս հետ կիջնեմ և կնստեմ մեր կառքը: Հավատացեք, ես լուրջ կերպով եմ խոսում:

Շահյանը ստիպված էր ներողություն խնդրել: Եվայի անկեղծությունը սկսել էր վերին աստիճանի գրավել նրան: Նրան թվում էր, թե այդ կարճ միջոցում, այդ խոսակցության շնորհիվ, ինքն արդեն ճանաչում է այդ աղջկան, ճանաչում է նրա սիրտը, հոգին, զգացումները, բնավորությունը, կարծես թե իր մանկական ընկերուհին լիներ նա, որի հետ ամեն օր խաղ էր արել և որին պատրաստ էր սիրելով ջգրացնելու:

Կյանքիս մեջ ես միայն մի անգամ եմ մահ տեսել, ասաց Եվան: Բայց այդ մի անգամն էլ բավական էր, որ զգայի մահվան պատճառած բոլոր սարսափն ու վիշտը: Մեռնողն իմ ընկերուհին էր: Նա չափազանց լավ աղջիկ էր: Չեմ կարծում, թե հարազատ քրոջս այնքան սիրեյի, որքան նրան էի սիրում: Նա էլ ինձ համար հոգին չէր խնայիլ: Ամեն օր իրար տեսնելը մի կատարյալ պահանջ էր դարձել մեզ համար: Երևակայեցեք, որ նրա հիվանդ ժամանակ գիշերներն անգամ չէի հեռանում նրանից: Իսկ նա միշտ այն էր ասում, որ եթե մահից ազատվելու լինի, կազատվի միմիայն իմ սիրո զորությամբ: Բայց սերս չկարողացավ փրկել նրան: Որ մեռավ, հիվանդացա վշտից: Թաղման օրը քիչ էր մնում, որ մայրս փակի ինձ տանը: Բայց, իհարկե, ես դարձյալ գնացի: Դագաղը տանում էին ընկերուհիները բոլորն ինձ հասակակից աղջիկներ: Այն ժամանակ ես տասներեք տարեկան էի: Այս րոպեին էլ, կարծես, տեսնում եմ նրան դագաղի մեջ, թարմ ծաղիկներով զարդարված, գլուխը ձախ ուսի վրա ծռված, ծնոտը սպիտակ թաշկինակով կապված: Այդ առաջին անգամն էր, որ աչքովս տեսնում և ականջովս լսում էի, թե ինչպես են թաղում մեռելը: Տե՛ր իմ աստված, ի՜նչ զարհուրելի գոգոռոց, ի՜նչ սարսափելի փոշի... Մի՞թե կարելի է այդպես անխիղճ և անտարբեր կերպով քարերի ու հողի տակ ջարդել մի արարած, որ երբեմն մեզ պես շնչել, զգացել, մտածել է... մարդիկ գազանացած էին թվում ինձ այդ րոպեին: Ես ուշաթափվեցի, բայց ոչ թե վշտից, ոչ թե այն գիտակցությունից, որ այլևս երբե՛ք, երբեք չպիտի տեսնեի իմ սիրելի ընկերուհուն, այլ սարսափից, այո՛, միմիայն սարսափից, ա՛յն սարսափից, որ ինձ էլ մի ժամանակ... Ո՛չ, ո՛չ, այս մասին չեմ ուզում մտածել: Այս սարսափելի է, սարսափելի... Գիտե՞ք՝ ես ինչ եմ մտածում, պարոն Շահյան, շատ լավ բան է, որ հայերիս մեջ կանանց համար սովորություն չկա թաղման ժամանակ գերեզմանատուն գնալու: Երկաթի ականջ և ջղեր են պետք այդ գոգոռոցի ձայներին դիմանալու համար:

Իսկ ինձ թվում է, թե այդ վատ սովորություն է: Կանայքդ թույլ, վախկոտ և ջղային եք հենց նրա համար, որ չեք վարժեցնում ձեզ այդպիսի սարսափների:

Ոչ, ոչ, ի՞նչ եք ասում: Ուզում եք, որ մենք է՞լ գազանանայինք ձեզ պես: Այնպիսի եռանդով եք հարձակվում անպաշտպան դիակի վրա և քարերի ու հողի տակ ջարդում, որ կարծես դատարկ հոր եք լցնում: Եվ չեք մտածում, որ այնտեղ մարդ կա պառկած:

Շահյանը ծիծաղեց:

Լավ, հապա ի՞նչ կհրամայեք, որ անեինք դիակը: Այրեի՞նք, ինչպես...

Պարո՛ն Շահյան: Վերջապես այս բանի նման չէ: Թողնենք այս հիմար խոսակցությունը: Չեմ ուզում: Մի՞թե ուրիշ բան չկա խոսելու... Սուրե՛ն, Սուրե՛ն ջան, մի՛ քնիր: Ա՛խ, ի՞նչ անեմ, դու կմրսես: Սուրե՛ն, սիրելի՛ս, ա՛յ, տուն ենք հասնում... Դուք գիտե՞ք, պարոն Շահյան, որ ես մի եղբայր էլ ունիմ:

Այո, ձեր հայրը պատմում էր նրա մասին:

Ի՞նչ եք կարծում, ճի՞շտ է այն ասացվածքը, թե' «քույրն ասաց եղբայր ունիմ, եղբայրն ասաց քույր չունիմ»:

Ինչի՞ վրա եք ասում այդ:

Օ՛, մի կարծեք, թե իմ եղբայրս այն եղբայրներից է, որ ասի քույր չունիմ: Ընդհակառակը: Անջատման ժամին գիտե՞ք ինչ էր անում: Չէր ուզում ինձ գրկից բաց թողնել: Եվ գիտե՞ք ինչպես էր լաց լինում... Ինչո՞ւ տղամարդիկդ այդքան ուշ-ուշ եք լաց լինում, բայց որ լաց եք լինում, քարի սիրտ պիտի լինի, որ ձեզ դիմանա: Ձեր արտասուքը, կարծես, հեղուկ չէ, այլ քարի պես մի պինդ մարմին, որ փշուր-փշուր լինելով է դուրս գալիս: Ինձ թվում է, թե արտասուքն ամենևին թեթևություն չի պատճառում ձեզ, և դրա համար է, որ ուշ-ուշ եք լալիս, և երբեք չէիք լալ, եթե կարողանայիք մինչև վերջը զսպել ձեզ, ինչպես եղբայրս չկարողացավ զսպել իրեն: Նամակներն էլ նա միշտ իմ անունով է գրում: Բայց և այնպես, ես նրան ավելի եմ սիրում, քան թե նա ինձ:

Շահյանը դարձյալ ծիծաղեց:

Սերը դուք մասշտաբո՞վ եք չափում, հարցրեց նա:

Այո՛: Թեև ուզում եմ, որ իմ սիրո մասշտաբը միշտ ավելի մեծ լինի, քան թե նրանը, որին սիրում եմ:

Ուրեմն էլ ինչո՞ւ եք տրտնջում ձեր եղբոր վրա:

Յատուկ Պոէմ

Տրտնջում եմ, որովհետև շատ ուշ-ուշ է նամակ գրում. ամիսն ընդամենը երեք-չորս անգամ:

Եվ այդ շա՞տ ուշ-ուշ է:

Իսկ ես իմ մասշտաբով գիտե՞ք քանի անգամ եմ գրում. գրեթե ամեն օր:

Ամեն օ՛ր... իսկ նյո՞ւթ:

Նյո՞ւթ... Մի՞թե ամբողջ աշխարհը լիքը նյութ չէ: Սակայն ի՞նչ հարկավոր է ամբողջ աշխարհը. իմ ներքին աշխարհն էլ բավական է: Ես չափազանց հետաքրքիր և չափազանց տպավորվող եմ: Այդ բանն օգնում է ինձ միշտ նոր բան գրելու եղբորս: Ա՛խ, ինչպե՛ս կուզեի իմանալ, թե այս րոպեիս ինչ է անում նա այնտեղ:

Եվան, մի ձեռքով գրկած փոքրիկ եղբորը, գլուխը կամաց կպցրեց նրա գլխին և կարճ ժամանակ տխուր մտախոհության մեջ ընկավ: Հետո հանկարծ գլուխը հեռացրեց եղբոր գլխից և նայեց Շահյանին:

Գիտե՞ք, պարոն Շահյան, երբեմն ինչ եմ մտածում: Այս բանն առավելապես պատահում է այն ժամանակ, երբ նրան նամակ եմ գրում, որովհետև նամակ գրելիս ամենից ավելի եմ կարոտում նրան: Ի՞նչ կլինի, մտածում եմ, երբ ետ նայեմ և տեսնեմ, որ նա կանգնած է ետևս և ժպտալով նայում է ինձ... Այդ միտքն երբեմն այնպես պաշարում է ինձ, որ մինչև անգամ վախենում եմ ետ նայել...

Կառքերը գոգռալով առաջ էին վազում. նրանց լապտերների ցնցվող լույսն այս ու այն կողմից լուսավորում էր անձրևի ջրերով ծածկված խորդուբորդ սալահատակը: Եվան խոսում էր առանց մի րոպե դադար առնելու, և Շահյանին զարմացնում էր այն հանգամանքը, թե որպիսի դյուրությամբ նա անցնում էր մի նյութից մյուսը:

Սուրե՛ն, Սուրե՛ն, ա՛յ մեր փողոցը... Ահա և մեր տունը, բացականչեց Եվան, երեխայի պես ուրախացած: Պարոն Շահյան, տեսնո՞ւմ եք այն լապտերը, այն դուռը լապտերի առաջ. այն է մեր տունը... լուսամուտներում որ ճրագ չկա... վերին հարկում: Տեսնո՞ւմ եք:

Կառքերը կանգ առան Մարությանների տան առաջ, փողոցի լապտերի տակ: Շահյանն իջավ կառքից և նախ իջեցրեց Սուրենին, հետո, ձեռքը տալով Եվային, օգնեց նրան իջնելու: Մարությանները խնդրեցին նրան, որ մտնի, բայց նա, ժամանակն անհարմար համարելով, հրաժարվեց:

Որ այդպես է, մեզ չմոռանաք, մեր տունն արդեն գիտեք, ասաց Մարությանը, կրկին սեղմելով նրա ձեռքը: Բարևեցեք ձեր հորը: Շնորհակալություն, որ մեզ բարի ծառայություն մատուցիք:

Չարժե՛, չարժե՛, ուրախ բացականչեց Շահյանը և թռավ իր կառքը:

Շնորհակալությո՛ւն, պարոն Շահյան, կանչեց Եվան:

Չարժե՛, չարժե՛, կրկնեց Շահյանը և կառքը քշել տվեց իրենց տան կողմը:

5

Մոտ տասը րոպեից Շահյանն արդեն իրենց տանն էր: Նախասենյակում, երբ նա վերարկուն հանելու վրա էր, շտապով դուրս եկավ նրա առաջ մայրը: Թամարը ժամանակից շատ վաղ ծերացած մի կին էր, զարմանալի սպիտակ դեմքի խիստ համակրելի, ազնիվ և փափուկ գծագրությամբ: Նրա, կարծես, հոգնած աչքերը հանգիստ տխրություն էին արտահայտում մինչև անգամ այդ րոպեին, երբ երկու ամսվա անջատումից հետո, նորից տեսնում էր իր մինուճար զավակին:

Լևոն ջա՛ն, կամաց արտասանեց նա և կամաց գրկեց նրա գլուխը: Վերջապես եկար... Բայց այս անիրավ եղանակին...

Անիրավ եղանակն ի՞նչ պիտի աներ, մայրիկ, քանի որ վագոնում ինձ համար տաք նստած էի: Հայրիկն ինչպե՞ս է, լա՞վ է:

Հայրդ էլի այնպես է, ինչպես որ կար: Դո՞ւ ինչպես ես, դու: Ապա մեկ լավ նայեմ երեսիդ, խո չե՞ս լղարել:

Շահյանը ծիծաղեց:

Յատուկ Պոէմ

Դու էլ, մայրիկ... այնպես ես ընդունում, որ կարծես տասը տարի է՝ չես տեսել: Երկու ամիս է, էլի, որ գնացել եմ:

Ա՛խ, անաստվա՛ծ, երկու ամիսը քիչ է՞ ինձ համար: Ասա, խո լա՞վ ես:

Շատ լավ եմ, մայրիկ, այնպե՛ս լավ, որ երբեք այսպես չեմ եղել:

Բաս թող համբուրեմ:

Եվ մայրը իր փափուկ, խորշոմած սառը շրթունքները կպցրեց որդու ժպտող այտին:

Շահյանն երբեք չէր սիրել մոր համբույրները, իսկ մայրն այդ կողմից միշտ շատ շռայլ էր եղել դեպի նա: Չէր սիրել նույնպես այն բոլորը, ինչ որ առհասարակ կանացի թույլ, քնքուշ զգացումների զեղումն է: Չէր սիրել, որովհետև այդ բոլորի մեջ միմիայն իր տղամարդկային արժանապատվության ստորացումն էր տեսել, այն արժանապատվության, որը տղամարդուն թելադրում է միշտ բարձր մնալ կնոջից և առհասարակ այն ամենից, ինչ որ կանացի է: Դրա պատճառը թերևս այն էր, որ Շահյանը տղամարդ չէր և չուներ տղամարդի արժանապատվություն. բայց ուզում էր տղամարդ լինել և տղամարդի արժանապատվություն ունենալ: Մոր համբույրները նրան երեխայի դրության մեջ էին դնում, և այդ բանն էր, որ նրան չափազանց անախորժություն էր պատճառում:

Սակայն այս անգամ նա ոչ թե միայն անախորժություն չզգաց մոր համբույրից, այլև ինքը համբուրեց նրան, որպիսի բան երբեք չէր պատահել: Ինչո՞ւ: Ո՞վ գիտե, թե նոր, տակավին շատ թարմ տպավորությունները և այդ տպավորություններից ծնված նոր, անծանոթ, թեև տակավին իրենց որոշ գույնը չընդունած զգացումներն ինչպես և որքան փոխում են մարդու ներքինը գոնե այնքան ժամանակ, որքան այդ տպավորություններն ու զգացումները թարմ են...

Տեղեկանալով, որ հայրը դեռևս քնած չէ, Շահյանն ուղղակի գնաց նրա մոտ: Երբ մայր ու որդի մտան աղա Կարապետի սենյակը, վերջինս, խալաթը հագին և թրքական ֆեսը գլխին, նստած էր իր սովորական լայն բազկաթոռի մեջ և սպասողական հայացքով նայում էր դռանը: Ծնկների վրա նա դրած էր

Աստվածաշնչի ընկերության աշխարհաբար թարգմանած Ավետարանը և ձախ ձեռքի ցուցամատը դրել էր ընթերցումը կիսատ թողած երեսների մեջ: Առաստաղից կախված մեծ լապտերն ընդարձակ տափակ լուսամփոփով առատ լույս էր սփռում նրա բոլորովին լերկ ծոծրակի վրա, որը պլպլում էր սոխի կճեպի պես:

Շահյանի հայրը մոտ վաթսուն տարեկան մարդ էր խոշոր արտաքինով: Նրա մարմինն ավելի ուռած էր երևում, քան գեր: Ֆիզիկական երկարատև սուր ցավերը ձգձգել, սառցրել էին նրա սափրած դեմքի մկանունքները: Ավետարանի շարունակ ընթերցումից նա չէր սովորել համբերատար լինել. տրտնջում էր ամեն բանի, առավելապես իր հիվանդության դեմ, որ իսկապես սաստիկ տանջում էր նրան: Մինչդեռ նա վերին աստիճանի բարի մարդ էր, թեև զուրկ չէր փող դիզելու ընդունակությունից: Հիվանդությունը սաստկանալուց հետո վերջ էր դրել իր առևտրական գործերին և ամուրդների ժամանակ քաղաքում ձեռք էր բերել մոտ քսան տեղ զանազան շենքեր, որոնք բավական արդյունք էին տալիս նրան: Չնայելով, որ հիվանդությունը շատ էր նեղում նրան, բայց և այնպես կալվածներն անձամբ ինքն էր կառավարում: Նրա գովելի հատկություններից մեկն էլ հենց այն էր, որ նա սիրում էր գործ կատարել, մի հատկություն, որից զուրկ էր փափկակեցության մեջ մեծացած և ինքն իր կամքին թողնված նրա որդին:

Որդուն շատ էր սիրում, թեև միշտ տրտնջում էր նրա դեմ այն բանի համար, որ նա չի օգնում իրեն: Իսկ որդուն ամենևին չէին հետաքրքրում հոր գործերը, և նա կատաղում էր ամեն անգամ, երբ հայրն սկսում էր այդ մասին տրտնջալ: Դուրսը մուկ լինելով, տանը կատարյալ բռնակալ էր Շահյանը: Շատ անգամ ամենաչնչին պատճառով այնպես բղավում էր հոր և մոր վրա, որ նրանք վախեցած լռում էին: Թեև նա հասկանում էր, որ իր վարմունքն անարդար և անվայել է, բայց չէր կարողանում զսպել իրեն: Ծուլությունը զրկելով նրան բնավորությունից, նրա մեջ զարգացրել էր սաստիկ նեղ անձնասիրություն, որը վիրավորվում էր ամեն մի չնչին բանից: Այնինչ այդ անձնասիրությունը սաստիկ վախկոտ էր օտար մարդու առաջ. օտարն ապտակ էլ տար նրան, նա կլռեր: Նա չէր կարողանում տանել միայն հոր և մոր կշտամբանքը, ինչքան էլ որ չնչին և արդարացի լիներ այդ: Շատ քիչ կպատահեր, որ նա հաշտ աչքով նայեր ծնողների վրա, որոնց հանցանքն այն էր միայն, որ նրանք ամեն կերպ հոգում էին

նրա բարեկեցության համար:

Այդ սակավ ժամերից մեկն էլ այժմ էր, երբ նա համբուրեց մորը, իսկ հոր հետ սկսեց մինչև անգամ կատակներ անել:

Տեսնելով որդուն ուրախ տրամադրության մեջ և բավական կազդուրված, հայրն ու մայրը կատարելապես երջանիկ էին զգում իրենց, այնքան երջանիկ, որ աղա Կարապետը մինչև անգամ մոռացել էր իր ֆիզիկական ցավերը և այլևս չէր տրտնջում:

Սակայն Շահյանն երկար չմնաց ծնողների մոտ: Հրաժարվելով մոր առաջարկած ընթրիքից, նա քաշվեց իր ննջարանը և անմիջապես պառկեց, որ քնի: Բայց, չնայելով որ ճանապարհից բավական ջարդված էր, շուտ չկարողացավ քնել:

Փափուկ անկողնի մեջ պառկած երկար ժամանակ մտածում էր Բազենյանի և նրա ուղեկցուհու մասին, մտածում էր հոր մասին, մոր մասին, Մարությանների մասին, Եվայի մասին, առավելապես Եվայի մասին:

Տպավորությունները դեռևս շատ թարմ էին, իսկ երիտասարդական պարապ երևակայությունը վառ: Այդ թարմ տպավորությունների տակ ցնորքներ էին, որ վխտում էին նրա գլխում: Երիտասարդական պարապ ու ծույլ կյանքի մեջ, երբ նրա ուղեղն իր գործունեության համար իրական ոչ մի հենակետ չէր ունեցել, երևակայությունը միշտ թռել էր դեպի վերացական աշխարհը, որտեղ երևույթներն ու պատկերները հոգի ու մարմին չունին, ուրեմն և ո՛չ մի կենդանի կապ իրական կյանքի հետ: Այո՛, ցնորքնե՛ր, ցնորքնե՛րը...

Ցնորքները հրաշալի են և միտք ունին, երբ դրանց ստեղծում է այն մարդկանց երևակայությունը, որոնց մեջ գործելու եռանդ ու կրակ կա, որոնց կյանքը նպատակ, վսեմ նպատակ ունի, որոնք ապրում և գործում են լավագույն ապագայի բաղձանքներով. բայց նա, որ իր երակների մեջ արյան տաքություն չի զգացել երբեք, որ ոչ մի եռանդ, ոչ մի ձգտում և այդ ձգտման հասնելու կամք չի ունեցել և կյանքը քարշ է տվել ամենաողորմելի կերպով, քարշ է տվել իբրև արդեն ուժից ընկած, թմրած ու փտած ծերունի, ինչացո՞ւ են եղել այդ ցնորքները:

Դրանք լոկ րոպեական զվարճություն են պատճառել նրան, անմիտ, հիմար զվարճություն, որպեսզի հետո ավելի վառ գույներով ցույց տան նրան իր կյանքի ատելի դատարկությունը:

Հետևյալ օրը բավական ուշ էր, որ նա արթնացավ: Օրը սաստիկ մառախլապատ էր, տխուր և ծուլություն ազդող: Փոշու նման անձրև էր մաղում դուրսը: Նա երեսն ի վեր դարձյալ ընկավ բարձի վրա և մնաց այդպես: Ինչո՞ւ վեր կենար, ո՞ւր պետք է գնար, ի՞նչ պետք է աներ: Եղանակն անպիտան, տունը տաք, կերակուրը պատրաստ, հոգսերից էլ բոլորովին ազատ: Մի՞թե սա փառավոր կյանք չէ, որին երանի են տալիս միլիոնավոր մարդիկ: Չէ՛, նա ծակ փիլիսոփայություն է անում, որ շատ հաճախ, ձանձրանալով այդպիսի կյանքից, դժգոհություն է հայտնում: Ի՞նչ ձգտում, ի՞նչ նպատակ, ի՞նչ եռանդ: Դրանք կամ անմիտ բառեր են գեղեցիկ խոսելու համար հնարված, կամ դրանցից յուրաքանչյուրը ոչ այլ ինչ է նշանակում, եթե ոչ մի-մի անվերջ տանջանք, հոգս և արյան զուր վրդովմունք: Մարդկանց, բոլոր մարդկանց ձգտումը մի՞թե այն չէ, որ կարելույն չափ ապահով և հանգիստ կյանք վարեն, մտքի և արվեստի աշխարհում ինչ որ կա և ինչ որ ստեղծվում է նոր, չէ՞ որ բոլորը մարդկային բարեկեցության համար է. գործ, աշխատանք, ամեն ինչ կյանքի անդորրության համար չէ՞ միթե: Աստված առատաձեռն կերպով տվել է նրան այդ ապահով կյանքը, բարեկեցությունը, անդորրությունը, էլ ի՞նչ է հարկավոր:

«Ուո՛ւ...», հիշեց նա Եվայի սովորական բացականչությունը, ժպտաց, շուռ եկավ պատի կողմը և սկսեց անթարթ աչքով նայել ծաղկանկար պաստառի մի սպիտակ գծի, որը նրան Եվայի գագաթի վրա մազերի մեջտեղից դեպի ետևն անցնող սպիտակ գիծը հիշեցրեց: Նրա գլխում նորից սկսեցին ցնորքներ վխտալ, մի հրաշալի իդիլիա ստեղծելով:

Այդ իդիլիան ներկայացնում էր գարնանային այն հրաշալի մեջ-գիշերներից մեկը, երբ երկիրը ննջում է որպես մանուկ, երբ պայծառ լուսինը լուսավորում է իր փափուկ լույսով, որի մեջ երկրի հորիզոնները, կարծես, գոլորշիանում, կամաց, աննկատելի կերպով բարձրանում են դեպի վեր, և մարդը, լցված մեղմ, անհասկանալի բաղձանքներով, գերեզմանական լռության մեջ հազիվ լսում է բնության ձայնը, որը թվում է մերթ, թե անհուն վշտի ողբ է և մերթ՝ թե անհուն

երանության օրհներգ: Սենյակում ճրագը մարած է: Լուսինը ներս է նայում լուսամուտից և խորհրդավոր կերպով ժպտում: Լուսամուտի առաջ նստած են Շահյանն ու Եվան իրար գրկած, գլուխ գլխի կպցրած: Եվան ամբողջապես սպիտակ հագուստի մեջ է, որը պլաստիկական նրբությամբ գծագրում է նրա կուրծքը և ծնկները: Շահյանը սեղմում է նրա իրանը, և նրան թվում է, թե այդ իրանն առածգական է ռետինի պես: Եվայի փափուկ մազերը, կարծես շնչելով, կրքոտ համբույր են տալիս նրա ականջին: Նրանք նստած են անշարժ ու լուռ. այնտեղ, ուր զգացմունքներն են խոսում, լեզուն պապանձվում է. այնտեղ, ուր ինքը կենդանի բանաստեղծությունն է խոսում, պրոզան փախուստ է տալիս: Լուռ են, բայց ուշիուշով լսում են իրար շնչառությունը, իրար սրտի զարկը և հոգիների հրաշալի զուգավորությամբ զգում են, թե մտածություններով, զգացումներով և իղձերով մի են, ինչպես մի է Շահյանն առանձնապես, ինչպես մի է Եվան առանձնապես, և երկուսը միասին լրացնում են իրար: Այդպես միացած՝ նրանք նայում են լուսնի կաթնագույն լույսի մեջ գոլորշիացող հորիզոններին, և նրանց թվում է, թե իրենք ևս գոլորշիանում են կամաց-կամաց, խառնում են իրար հետ, բարձրանում և անէանում... Լուսինը չարաճճի կերպով նայում է նրանց և շարունակում է ժպտալ խորհրդավոր կերպով...

Դուռը զգուշորեն բացվեց, և Շահյանի մայրը ներս կոխեց գլուխը:

Իդիլիան չքացավ: Շահյանը շուռ եկավ և երազից սթափվողի նման նայեց մորը: Ըստ երևույթին, Թավարը կարծում էր, թե որդին դեռևս քնած է, բայց տեսնելով, որ արթուն է, ներս մտավ և դուռը ետ դրեց: Իր հետ բերել էր որդու տաք ֆուֆայկը, որ հագներ, չմրսեր:

Անախորժ տպավորություն գործեց Շահյանի վրա մոր անժամանակ ներս մտնելը, անժամանակ, որովհետև նա կամենում էր կարելույն չափ երկար ապրել պարապ երևակայության ստեղծած ցնորական քաղցր կյանքի մեջ, մինչդեռ, մոր ներս մտնելուց սթափվելով, դուրսն այդ ցնորական կյանքի ատելի հակապատկերը ներկայացավ նրա աչքին: Ինչպե՜ս մռայլ էր երկինքը, ինչպես բարակ, սիրտ մաշող կերպով մաղում էր անձրևը:

Մոտ մի ժամ տևեց, մինչև որ նա մի քանի անգամ շուռումուռ եկավ անկողնում, նստեց, նորից պառկեց, նորից նստեց, մատների խաղերը ճրթճրթացրեց,

հորանջեց, ճմլկոտաց, ոտները կոխեց փափուկ մաշիկների մեջ, լվացվեց, հագնվեց, սանրվեց և, վերջապես, ակնոցի ապակիները թաշկինակի ծայրով սրբելով, դուրս գնաց սեղանատուն, ուր հայրն ու մայրը վաղուց սպասում էին նրան թեյի: Չնայելով այդ ծանր ու բարակ գործողություններին, որոնց կատարելու համար ուղտի համբերություն էր հարկավոր, Շահյանն, այնուամենայնիվ, հակառակ իր սովորական մեռած տրամադրության, առանձին աշխույժ էր զգում իր մեջ այդ օրը:

Գիշերը հորն ու մորը թռուցիկ կերպով արդեն պատմել էր Մարությանների մասին. այս անգամ մանրամասնությունների մեջ մտավ և իր հիացմունքը հայտնեց առանձնապես Մարությանի մասին:

Միայն մի պակասություն ունի, ավելացրեց նա. չափից դուրս շատախոս է:

Միայն այդ պակասությունը չէ, նկատեց աղա Կարապետը. նա անպիտան մարդ էլ է:

Ի՛նչ, բացականչեց Շահյանը:

Հայրը նայեց որդու զարմացած դեմքին և ծիծաղեց, ինչ որ շատ հազիվ էր պատահում. որդու ուրախ տրամադրությունը տեսնելով, նա ինքը շատ ուրախ էր:

Ասենք, ես մի քիչ խիստ ասացի, ասաց նա: Մի վախենար. Մարությանը էլի քո կարծած լավ մարդն է, միայն... մի փոքրիկ անպիտանություն է արել:

Եղբորը, որ հորական ժառանգությունից զրկե՞ց, հարցրեց կինը ամուսնուն:

Հա՛:

Եվ աղա Կարապետը պատմեց որդուն Մարությանի հետևյալ «անպիտանությունը»: Մարությանը մի եղբայր ուներ. այդ եղբայրը շատ ողորմելի մարդ էր, այնքան ողորմելի, որ եղբոր հետ չէր կարողանում համարձակ խոսել: Ընդսմին նա ծույլ էր և անուղղելի արբեցող: Հոր մահից հետո Գևորգը բանն այնպես էր սարքել, որ հայրական բավական մեծ կարողությունից արբեցող եղբորն ընկել էր մի խրճիթ և մի համեստ գումար: Բայց դրանով էլ գոհ

էր մնացել ողորմելի եղբայրը և, ունեցած-չունեցածը խմելուց հետո, իր կնոջ հետ մեռել էր վերջին ծայր աղքատության մեջ:

Հոր պատմությունը միանգամից հիասթափեցրեց Շահյանին Մարությանի վերաբերմամբ, և այդ բանը վերին աստիճանի անախորժ էր նրա համար. նա չէր ուզում, որ Մարությանն այդպես վարված լիներ իր եղբոր հետ, և այդ զգացումը նրան թելադրողը ոչ թե այն էր, որ նա ցավակցում էր Մարությանի եղբորը, կամ այն, որ մարդկանց անխիղճ արարքներն առհասարակ խորապես ազդում էին նրան, ո՛չ, այլ Մարությանն այն աստիճան լավ տպավորություն էր թողել նրա վրա, և նա այն աստիճան նպաստավոր կարծիք էր կազմել այն մարդու մասին, որ հոր ասածները խիստ հակասական կերպով էին ազդում նրան: Պարզն այն էր, որ նա չէր ուզում մի որևէ արատ տեսնել այն ընտանիքի մեջ, ուր կար Եվայի պես մի աղջիկ...

Հիմա խո եղբոր աղջկան ինքն է պահում և եղբոր կենդանության ժամանակ էլ խո ինքն էր այդ աղջկան ուսման տվել, ասաց Թամարը: Շուտով էլ կպսակի, լավ փող ու բաժինք կտա և քաված կլինի հին մեղքերը: Ասում են, որ եղբոր մահից հետո շատ է զղջացել: Եղբորն էլ, կնոջն էլ խո ինքը թաղեց:

Գնա մեռիր, ասում է, արի սիրեմ, նկատեց աղա Կարապետը:

Մոր խոսքերի վրա Շահյանը հիշեց Աշխենին, հիշեց նրա դեմքի կանոնավոր, երկայն սառած պրոֆիլը միայն, այն դրությամբ, երբ այդ աղջիկը նայում էր վագոնի լուսամուտից դեպի դուրս, և նրան թվաց, թե Աշխենն այդ միջոցին մտածում էր իր որբության և այն մասին, թե որքան ծանր է աղջկա համար ուրիշի խնամքի տակ ապրելիս: Անցյալ գիշեր վագոնի մեջ Շահյանն ուշադրություն չէր դարձնում Աշխենի վրա, երևի նրա համար, որ Եվան էր գրավել նրան, կամ նրա համար, որ Աշխենը ոչնչով ցույց չէր տալիս իրեն, բայց այժմ այդ աղջիկն սկսեց հետաքրքրել նրան, և այդ հետաքրքրությունը լոկ կարեկցություն էր շարժում նրա բարի սրտում:

Յատուկ Պոէմ

Անցավ մի, երկու, երեք... տասն օր: Շահյանը սաստիկ ցանկանում էր Մարությաններին այցելել: Թեև ինքն իրեն չէր ուզում խոստովանել, բայց պարզորեն զգում էր, որ իրեն դեպի Մարությանների տուն գրավողն Եվան էր: Բայց նրա բնավորության իրեն սաստիկ ատելի կողմերից մեկն էլ այն էր, որ նա երբեք այնքան համարձակություն չէր ունեցել, որ ազատ կերպով այցելեր ոչ թե միայն իր նորածանոթ կամ հեռավոր բարեկամներին, այլև, մինչև անգամ, ամենամոտ ազգականներին:

Ամոթխածությունը չէր միայն, որ այդ համարձակությունը չէր տվել նրան, այլև իր վերին աստիճանի կասկածամտությունը. նրան միշտ թվում էր, որ եթե աննպատակ կերպով, հենց այնպես, լոկ այցելած լինելու համար այցելեր իր բաեկամներին, նրանք պետք է ընդունեին իրեն լոկ քաղաքավարությունից դրդված և մտքներումը պիտի ասեին դժգոհությամբ՝ ինչո՞ւ է եկել: Այդտեղ էլ երևում էր նրա նեղ, վախկոտ անձնասիրությունը, որը միշտ այն հոգսումն էր, թե ինչպես անի, որ ոչ ոք, թեկուզ մտքումը, չվիրավորի իրեն: Այդ էր պատճառը, որ նա չէր վստահանում գնալ Մարությանների տուն:

Մի երեկո, վերջապես, ստիպեց իրեն, որ գնա, գնաց և... ետ դարձավ Մարությանների դռնից:

Այդպես անցավ մոտ երկու շաբաթ: Մարությաններին այցելելու և Եվային տեսնելու ցանկությունն սկսեց հետզհետե սառչել նրա մեջ. նույնիսկ Եվայի նրա վրա թողած տպավորությունն սկսեց անցնել:

Այդպիսով նրա կյանքը նորից սկսեց մտնել իր հին, առանձնակի, դանդաղ ընթացքի մեջ, երբ մի օր փողոցում հանդիպեց Մարությանին:

Իրար հետ ծանոթանալու օրից այդ առաջին անգամն էր, որ նրանք հանդիպում էին իրար: Մարությանը կշտամբեց նրան, որ նա չի կատարել իր խոստումը և չի այցելել իրենց: Շահյանն արդարացավ նրանով, որ ասաց, թե սաստիկ զբաղված էր, ժամանակ չէր գտնում այցելելու և խոստացավ, որ մոտ օրերում անպատճառ կայցելի:

Յատուկ Պոէմ

Այս անգամ էլ փոքրիշատե համարձակություն ստացավ վճռեց, որ հետևյալ օրն անպատճառ գնա Մարությանների տուն: Սակայն հետևյալ օրն ավելի լավ համարեց իր այցը հետաձգել մյուս օրվան: Մյուս օրն էլ հետաձգեց երրորդ օրվան, ամեն անգամ մի պատճառ հնարելով, իր սովորական անհամարձակությունն արդարացնելու համար իր աչքում:

Այսպիսով գլորվեցին, անցան դարձյալ մի քանի օրեր, և նա դեռ գնում էր Մարությանների տուն: Վերջապես, մի երեկո, ուղղակի ամոթից, և ոչ թե համարձակություն ստանալուց, հազիվհազ, հազար ու մի նախատինք թափելով իր գլխին, վճռեց գնալ և ճիշտ որ գնաց:

Կառք նստած, նոր էր մտել Մարությանների փողոցը, երբ հանկարծ աչքով ընկավ Մարությանի եղբոր աղջիկը: Ձեռքերը՝ սև, հասարակ վերարկուի գրպանները կոխած, Աշխենը մայթի վրայով գնում էր հակառակ կողմը: Շահյանը շտապով վերցրեց գլխարկը և գլուխ տվեց նրան: Աշխենը կանգ առավ, զարմացած նայեց նրա կառքի ետևից և, երբ կառքը հեռացավ, շարունակեց իր ճանապարհը:

«Ճանաչեց», մտածեց Շահյանը, այդպիսի դեպքերում սովորական անհամ դրության մեջ զգալով իրեն:

Երբ կառքը կանգ առավ Մարությանների տան առաջ, Շահյանն ինքն էլ զարմացավ, թե ինչպիսի համարձակությամբ ցած թռավ, փողը դրեց կառապանի բուռը և ամուր սեղմեց էլեկտրական զանգակի կոճակը: Ճանապարհին և այժմ, երբ սպասում էր, որ դուռը բանան, նա մտածում էր, թե ինչ բառերով պիտի դիմավորի Մարությանին, նրա կնոջը և աղջկան և ինչով պիտի արդարացնի իր այցելության հետաձգումը:

Տա՞նն են, սովորականից ավելի բարձր ձայնով հարցրեց նա դուռը բաց անող ծառային:

Ո՞ւմն եք կամենում, իր պստիկ, ցավագար աչքերով նայելով նրան, հարցրեց ծառան:

Մարությաններին: Տանը չե՞ն:

Ո՞վ է, վերևից, նախասենյակից, լսվեց Թեկլեի ձայնը:

Շահյանը տեսավ Մարությանի կնոջը, որը ոլորապտույտ սանդուղքի վանդակապատից նայում էր ներքև:

Ես եմ, տիկին: Բարև ձեզ, կանչեց նա և շտապով ներս մտավ: Կարելի՞ է:

Ա՛խ, դո՞ւք եք: Համեցեք, համեցեք, խնդրեմ: Վերջապես մեզ հիշեցիք:

Ի՞նչ անեմ, տիկին, վրա բերեց Շահյանը, շտապ քայլերով վերև բարձրանալով. ամեն օր մի նոր գործ էր պատահում, այնպես որ այսօր միայն հազիվ կարողացա ժամանակ գտնել ձեզ այցելելու:

Այդ խոսքերը նա պատրաստել էր Մարությանի համար, բայց տեսավ, որ դրանք շատ հարմար եկան նրա կնոջն ասելու:

Թեկլեն հրավիրեց նրան հյուրասենյակ, խնդրեց, որ նստի, և ինքը նստեց նրա դիմաց: Ասաց, որ ինքը մենակ է մնացել տանը. Աշխենը հենց նոր դուրս գնաց, իսկ ամուսինն ու աղջիկը Սուրենի հետ ճաշից հետո գնացել են զբոսանքի և, երևի, շուտով կվերադառնան:

Լսելով այգ, Շահյանն անհաջող համարեց իր առաջին այցելությունը: Նրան սկսեց մտահոգություն պատճառել այն հանգամանքը, թե ինչ պիտի խոսի ինքը մեն-մենակ այդ կնոջ հետ մինչև Մարությանի և Եվայի վերադարձը, իսկ նրանք կարող էին շատ ուշանալ: Սակայն շուտով ուրախությամբ տեսավ, որ Թեկլեն գրեթե չի թողնում իրեն խոսելու: Տիկինը խոսում էր անվերջ. խոսում էր իր մասին, իրենց ընտանիքի անդամների մասին, թատրոնում ներկայացված պիեսի մասին, իրենց տան ներքին հարկում ապրող չինովնիկի մասին, իրենց ծառաների մասին: Խոսում էր այնպիսի մանրամասնություններով, որ Շահյանը զարմանում էր, թե որտեղի՞ց է գտնում այդքան բառեր և ինչպե՞ս չի հոգնում կամ չի մտածում, որ այդ բաները կարող են չհետաքրքրել իրեն:

Յատուկ Դոէմ

Բազկաթոռի վրա նստած, Շահյանն իր պարզ ակնոցի միջից ուշադրությամբ նայում էր այդ անչափ շատախոս կնոջ տակավին թարմ, բայց փոքր-ինչ կոպիտ դեմքին ու մի քիչ շիլ աչքերին և մտածում էր՝ «ի՛նչ հիմար կին է»:

Դուրսն արդեն մթնել էր, ներսը, սեղանի վրա, վառվում էր հսկա լամպը ձմերկաձև չեչոտ լուսամփոփով: Շահյանն արդեն բավական ձանձրացել էր տիկնոջ շատախոսությունից և աստված, աստված էր անում, թե երբ պետք է գան Մարությանն ու Եվան:

Նախասենյակում լսվեց դռան էլեկտրական զանգակի աղմկալի ձայնը, որը չափից դուրս երկար շարունակվեց:

Այ, հիմա չի՛ դադարիլ, ասաց Թեկլեն և, դեմքը թթվեցրած, երկու ձեռքով փակեց ականջները, մինչև որ զանգակը, երկարատև աղմուկ հանելուց հետո, վերջապես լռեց: Աղջիկս է, բացատրեց Շահյանին: Միշտ այսպես է, մի անգամ խո չի ածում ու սպասում. մինչև ծառան գնա դուռը բանա, շարունակ պիտի ածի զանգակը: Օհ, պեծի կրակ է տեղնուտեղը:

Հյուրասենյակի դուռը շրխկոցով բացվեց, և շտապով ներս մտավ Եվան գլխարկով և աշնանային վերարկու հագին: Շահյանին տեսնելուն պես կանգ առավ դռան մոտ, հոնքերը սաստիկ բարձրացրեց, որից նրա քթածակերը լայնացան, ժպտաց և ուսի վրայից ետ նայեց բաց դռնից դեպի նախասենյակը:

Հայրիկ, պարոն Շահյանն եկել է, կանչեց նա:

Ա՛, վերջապես, լսվեց Մարությանի ձայնը նախասենյակից:

Շահյանը վեր կացավ և շտապեց դեպի Եվան: Եվան ծանր և հանդիսավոր քայլերով առաջ գնաց դեպի նա և, չարաճճի ժպիտը դեմքին, ձեռքը լուռ մեկնեց նրան: Շահյանը սեղմեց ձեռնոցի մեջ պինդ սեղմած այդ փոքրիկ ձեռքը: Հենց առաջին հայացքից տեսավ, որ Եվայի այդ շինծու ծանր ու հանդիսավոր ընդունելությունը մտերմական բաց կեղծավորություն էր և արտահայտում էր նրա ուրախությունն իր այցելության համար: Եվ շնորհակալության նման մի քաղցր զգացում համակեց Շահյանին:

Յատուկ Պոէմ

Չգիտեմ, ե՞րբ պետք է թողնես քո այդ սովորությունը, որ զանգակի ձայնով այլևս զահլա չտանես, դժգոհությամբ նկատեց մայրն աղջկան:

Եվան կրունկների վրա արագ շուռ եկավ դեպի մայրը:

Մայրի՛կ, ախր վախենում եմ, որ ծառան չլսի՛, բացականչեց նա, նորից հոնքերը սաստիկ բարձրացնելով:

Խոսլ չէ, կլսի:

Ո՛ւռ, դու կարծում ես, թե միայն խլությունի՞ց է, որ չեն լսում: Հապա ծուլությո՞ւնը, դանդաղաշարժությո՞ւնը: Վերջապես, հո գիտես, որքան ես անհամբեր եմ. մի վայրկյան որ ուշացան, արդեն ջղերս գրգռվում են: Բայց գիտե՞ս, մայրիկ, ուր գնացինք: Թանգարան, թափառական թանգարան: Մումիա տեսանք, եգիպտական մումիա: Դուք չե՞ք տեսել, պարոն Շահյան:

Ոչ:

Ո՛ւռ, ինչ սարսափելի՛ է, որ տեսնեք... Երկու հազար տարեկան է... այսինքն ուզում եմ ասել՝ երկու հազար տարվա է, գիտե՞ք... թե՞ չորս հազար տարվա: Չորս հազար տարվա, չէ՞, հայրիկ, հարցրեց Եվան, արագ դառնալով դեպի հոյրը, որ շտապով ներս մտավ այդ րոպեին:

Ինչը, հարցրեց հայրը:

Մեր տեսած մումիան:

Չորս հազար տարվա:

Չորս հազա՛ր տարվա, պարոն Շահյան, բացականչեց Եվան: Ո՛չ, չեմ հավատում, թե դիակն այդքան երկար ժամանակ դիմանա:

Փառք աստծո, աչքովդ տեսար, ասաց Մարությանը, որ իրեն հատուկ պարզ ուրախությամբ Շահյանին բարևելուց հետո խնդրեց նրան, որ նստի, և ինքը նստեց նրա մոտ:

Յատուկ Պոէմ

Կարծես թե չէր կարող կեղծ լինել, նկատեց Եվան: Եվ, իհարկե, կեղծ էր: Երևակայեցեք, պարոն Շահյան, փտած փայտի վրա փտած փալասներ են փաթաթել, մի փտած գերան փորել մեջն են դրել և անունը դրել են չորս հազա՛ր տարվա մումիա:

Հապա դեմքը, բերանը, քիթը, աչքերը:

Ոչինչ չէր երևում, բոլորը մաշված էր. զոռով մաշել էին, որ հին բան երևա:

Զոռով էլ մաշե՞լ կլինի:

Ինչո՞ւ չի լինիլ. մարդիկ այնքա՛ն խորամանկ են: Կեղծ էր, կե՛ղծ: Չեմ հավատում:

Լավ, լավ, գլխարկդ վերցրու, վերարկուդ հանիր, նկատեց մայրը: Չես հավատում, մի՛ հավատա:

Չե՛մ հավատում, չէ՛, կրկնեց Եվան ձեռնոցներն արագ դուրս քաշելով ձեռքերից: Կուզե՞ս այս րոպեին խաբեմ քեզ, հայրիկ:

Ինչպե՞ս թե խաբես:

Հապա տասը մատդ այնպես համարիր, որ տասնմեկ երևա:

Ահա. մեկ, երկու, երեք, չորս, հինգ, վեց, յոթ, ութ... տասը, տասնմեկ:

Ինը կուլ տվիր, այդ չեղավ: Հիմա տես ինչպես եմ քեզ խաբում: Եվան ձեռնոցները շպրտեց աթոռի վրա: Նայիր մատներիս: Դուք էլ, պարոն Շահյան: Դու էլ, մայրիկ: Լավ նայեցեք: Մե՛կ, հետո ե՛րկու, հետո ե՛րեք, հետո չո՛րս, հետո հի՛նգ, վե՛ց, յո՛թ, ո՛ւթ, ի՛նը, տա՛սը: Տասն էր չէ՞:

Այո, և ոչ թե տասնմեկը:

Սպասիր է՛. ես խո քեզ պես ինը կուլ չտվի: Տասը: Հիմա ետ համարենք: Տա՛սը... ի՛նն... ո՛ւթ... յո՛թ... վե՛ց: Այս մի ձեռքիս մատները լրացան վեցով, չէ՞: Ուրեմն վեց: Այս ձեռքս էլ հինգ մատ ունի, վեց պլյուս հինգ տասնմեկ: Ինչպե՞ս էր,

հայրիկ: Մումիայի տերն էլ այդպես է քեզ խաբել:

Եվ նախքան հայրը, մայրը, Շահյանն ուշքի կգային ֆոկուսի այդ անսպասելի լուծումից, Եվան աթոռի վրայից թոցրեց ձեռնոցներն ու դուրս վազեց:

Հանկարծ ընդհանուր քրքիջ բարձրացավ:

Տեսնում ե՞ս... ճիշտ որ խաբեց, բացականչեց Մարությանը: Ինչպե՞ս արավ:

Եվ նա կրկնեց աղջկա ֆոկուսը: Դարձյալ ընդհանուր քրքիջ բարձրացավ:

Չե՛մ հավատում, չէ՛, կանչելով ներս մտավ Եվան, գլխարկն ու վերարկուն հանած: Նա շտապով մի աթոռ վերցրեց, դրեց մոր բազկաթոռի մոտ և երկու ձեռքով ուղղեց շրջազգեստը ծնկների վրա:

Հայրը նայեց նրան և լուռ դողդոջուն կերպով ծիծաղեց:

Եվան իր կողմից լուռ նայեց հոր աչքերին: Դեմքին նա այնպիսի կեղծ-լուրջ արտահայտություն էր տվել, որ Մարությանի հետ չկարողացան չծիծաղել նաև Թեկլեն ու Շահյանը:

Զարմանալի է. ի՞նչ եք ծիծաղում, նկատեց Եվան:

Ի՞նչպես արիր. ինչպե՞ս. հապա մեկ էլ արա, ասաց Մարությանը:

Չէ՛, հայրիկ. ֆոկուսը մի անգամ կանեն, այլապես համ չի ունենալ: Նույնիսկ քո այն իսկական համարած մումիան մի անգամ էլ որ տեսնես, այլևս հետաքրքրություն չի շարժիլ: Բայց գիտե՞ք, պարոն Շահյան, թանգարանում ի՞նչ ազդեց ինձ վրա ավելի:

Ի՞նչ:

Մարի Ստյուարտի մահապատժից առաջ... Դուք կարդացե՞լ եք Շիլլերի դրամը:

«Մարի Ստյո՞ւարտը»՛: Կարդացել եմ:

Հրաշալի է, չէ՞: Բայց պետք է տեսնեք այդ անբախտ թագուհու մոմից ձուլված պատկերը, որ խոր, շատ խոր տպավորություբ ստանաք: Այնքա՛ն կենդանի, այնքա՛ն վեհ, այնքա՛ն հանգիստ վիշտ է արտահայտում նրա գեղեցիկ դեմքը, որ... մինչև անգամ ցանկանում ես նրա տեղը լինել:

Ի՛նչ հիմարություն, նկատեց Մարությանը:

Եվան զարմացած նայեց նրան:

Հայրիկ, դու անսիրտ մարդ ես:

Որորվհետև չեմ ցանկանում, որ Մարի Ստյուրատի պես ինձ տանեն կառափնարա՞ն:

Ո՛ւֆ, ի՞նչ ես ասում, հայրիկ. ես խո այդ չեմ ասում:

Հապա՞:

Ես ա՛յն եմ ասում, որ Մարի Ստյուարտի վիճակը չի շարժում քո կարեկցությունը:

Եվ ի՞նչ կարիք կա, ասա խնդրեմ, որ շարժի:

Տեսնո՞ւմ եք, պարոն Շահյան. տղամարդիկ միշտ այսպես գործնական տեսակետից են նայում բանի վրա: Նրանք ամենևին չեն ուզում զեթ մի րոպե զգացմունքով ապրել:

Տղամարդուն այդպես էլ վայել է, հապա՛, նկատեց Մարությանը: Հենց որ տղամարդն սկսեց ապրել զգացմունքներով կամ, ուրիշ խոսքով ասած՝ վերացական աշխարհի մեջ, նա այլևս տղամարդ չէ, նա կին է:

Նախ, խնդրում եմ, հայրիկ, հարգանքով խոսես կնոջ մասին: Նկատիր, որ ես կատակով չեմ ասում այս: Հետո... ինչո՞ւ վերացական աշխարհի մեջ: Մի՞թե զգացմունքներով ապրելը նշանակում է վերացական աշխարհի մեջ ապրել:

Հապա ի՞նչ:

Հապա ա՛յն, որ զգացմունքներով ապրել, նշանակում է զգալ, կարեկցել, քարասիրտ չլինել:

Ես այդպես չեմ հասկանում:

Եվան բարկացած նայեց հորը և ուզում էր, ըստ երևույթին, տաքացած խոսել, բայց հանգիստ կերպով դարձավ Շահյանին:

Տեսնո՞ւմ եք, ասաց նա. մենք միշտ այսպես ենք վիճաբանում իրար հետ. հայրս միշտ հակառակում է ինձ:

Զարմանալի է. այդ ինչի՞ցն է, որ դու իրավունք ունիս հակառակել քո հորը, իսկ ես, որ քո հայրն եմ, պետք է զրկվեմ այդ իրավունքից, նկատեց Մարությանը և աչքով արեց Շահյանին:

Է՛հ, զայրագին պատասխանեց Եվան, ձեռքը խփելով ծնկանը, և լռեց:

Շահյանը նկատեց, որ Մարությանը կատակով է վիճաբանում աղջկա հետ և սիրում է նրան բարկացնել: